

DE FÖRSTA I SVERIGE ANVÄNDA BREVSTÄMPLINGS- MASKINERNA.

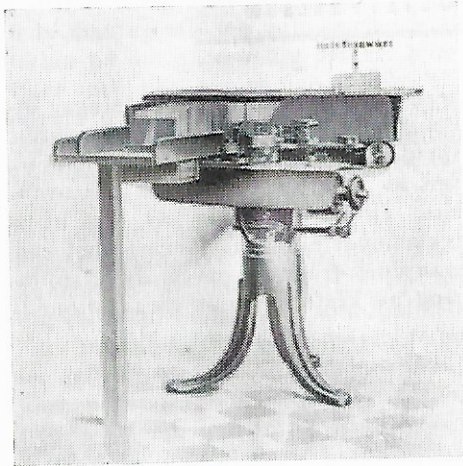
Av Paul Gerhard Heurgren.

I Tidskrift för postväsendet för år 1905 omtalas, att USA:s postverk var det första postverk i världen, som använde brevstämplingsmaskiner. År 1881 lär man inom detta postverk haft sådana maskiner av ett märke Dolphin. Omkring år 1900 voro ungefär 800 brevstämplingsmaskiner — väl mest elektriska — i bruk vid postkontor i det stora landet i väster. I Europa lär Tyskland ha varit det första land, där maskiner för stämpling av brev brukats. I ett 1927 utgivet tyskt arbete, "Handwörterbuch des Postwesens", omtalas, att sedan 1898 hade man använt brevstämplingsmaskiner vid postanstalter i Tyskland. Men redan 1875 hade Bayerns postförvaltning gjort försök med en av en mekaniker A. Heinlein i Nürnberg tillverkad brevstämplingsmaskin, som drevs genom trampning. De första i Tyskland använda brevstämplingsmaskinerna voro av amerikansk tillverkning. Från 1902

hade tyskarna en inhemsk maskin från firman Mix & Genest och från 1907 maskiner av den norska firman Nils A. Krag's konstruktion men tillverkade i Tyskland, för elektrisk drift, handkraft och trampning. I en fransk tidskrift, "La vie scientifique", från maj 1900 avbildas och beskrives en brevstämplingsmaskin av det amerikanska märket Bickerdike. En sådan maskin — troligen den första i Frankrike använda brevstämplingsmaskinen — var vid sistnämnda tidpunkt i bruk å en utställning i Paris. Vid samma tid användes enligt den franska tidskriften brevstämplingsmaskiner Bickerdike även i England. Numera makuleras frimärken å brev och kort i många länder i maskiner.

Den Lennholmska brev- stämplingsmaskinen.

På 1890-talet och några år in på 1900-talet fanns å centralpostkontorets i Stockholm ankommande avdelning en genom trampning driven brevstämplingsmaskin, som hade till uppfinnare vaktbetjenten vid detta postkontor Otto Reinhold Lennholm. Med denna maskin stämplades dock ej några frimärken utan endast ankomna brev å baksidan. Idén till sin maskin hade Lennholm med all säkerhet fått under sitt arbete, som bestod i att stämpla ankommande brev med handstämpel å baksidan. Redan vid mitten av 1880-talet lär Lennholm ha börjat experimentera för att få fram en maskin, som kunde överta det rätt anstängande arbetet med stämpling för hand. År 1889 hade han kommit så långt, enligt vad postdirektören i

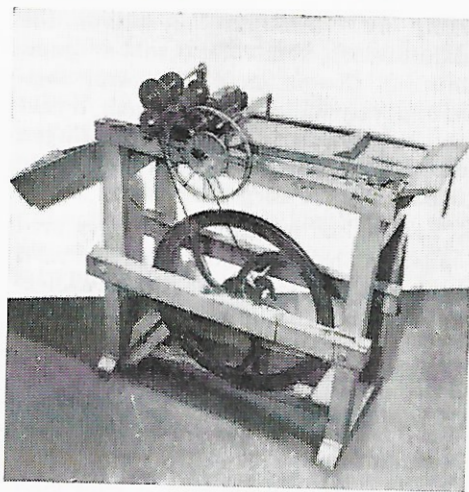

*En brevstämplingsmaskin av märket
Bickerdike, 1902.*

Stockholm den 13 december 1889 meddelade i en skrivelse till Kungl. Generalpoststyrelsen, att en av honom konstruerad maskin kunnat tagas i bruk vid Stockholms centralpostkontor. Denna maskin hade vid företagna prov "visat sig ega förmåga att verkställa breffvens afstämpling med stor tidsvinst". Vid stämpling för hand hade Lennholm kunnat avverka 100 till 150 brev i minuten. Med sin maskin hann han med, åtminstone då den några år senare förbättrats, omkring 500 brev i minuten. Med "forcering och risk av vårdslöshet kan resultatet uppbringas till det fyrdubbla" omtalas 1895 i Tidskriften Svenskt Postarkiv. Detta senare påstående var väl något överdrivet, då de modernaste elektriska brevstämplingsmaskinerna ej komma upp till mer än omkring 1 000 brev eller kort i minuten.

År 1890 skrev Kungl. Generalpoststyrelsen till Kungl. Maj:t och hemställde, att till Lennholm måtte få utbetalas 500 kr av postmedel. Denna summa behövde han nämligen för att hos "Mekanikus" Gustaf Sörenson i Stockholm få tillverkat en brevstämplingsmaskin. Den 18 april 1890 beviljades det önskade beloppet. I en kunglig skrivelse av den 14 juni 1895 omtalas, att den maskin, vartill medel 1890 anslagits, tillverkats. I samma skrivelse medgavs, att maskinen finge inköpas för 700 kr. I denna summa ingick även rättighet för postverket att taga patent på maskinen. Lennholm hade även lovat, att, om han finge de 700 kronorna, förändra själva brevstämplarna "till automatiska, hvarigenom den tidsutdrägt, som för närvarande uppstode vid insättningen af de förändrade tid- och turstämplarna i apparaten skulle förekommas".

Hur såg den Lennholmska brevstämplingsmaskinen ut, kan någon undra. Därpå kan lätt ges svar. Den senast tillverkade maskinen av detta slag, som till slutet av 1905 var i tjänst

Den Lennholmska brevstämplingsmaskinen för trampning, i postmuseum.

å Stockholms centralpostkontor, förvaras nu i postmuseum. Denna maskin drives genom trampning. Från trampbrädan överföres kraften genom en hävstång till en vevaxel, försedd med remskiva och balanshjul. Över denna remskiva och över en annan flerspårig remskiva, som anbragts på samma axel som en färgvals, löper en smal läderrem. Färgvalsen står medelst kugghjul i förbindelse med en rakt under sittande datumvals, från vilken rörelsen medelst kugghjul överföres till en matarvals. Den med ett lager gummi överklädda datumvalsen är genomborrad med två diametralt vinkelräta hål, i vilka fyra datumstämplar sitta fasthållna genom fyra bultar, som inskruvas vid datumvalsens ena sida. Mot dessa bultar svära ovala hål i datumstämplarna, vilka medelst invändiga spiralfjädrar hållas ett stycke utanför hålen. Vid stämpling av tjocka brev tryckas stämplarna ett par mm in i hålen. Brev, som skola stämplas, ställas på kant på en filtband, som löper över en roterande vals, vilken för breven fram till matarvalsen. Denna senare för sedan breven vidare med till-

hjälp av två böjda läderskivor till datumvalsen, som roterar mot en gummibana. Genom en med fjädrar fasthållen vals hålles gummibanan tryckt mot datumvalsen. Efter avstämplingen åka breven utför en starkt sluttande bana ned i en korg eller låda.

Lenholms maskin, som drevs med enbart mänsklig kraft, tycks ha varit betydligt överlägsen de tidigare elektriska brevstämpplingsmaskinerna. Med den amerikanska brevstämpplingsmaskinen Bickerdike lär man så pass sent som omkring år 1900 ej avverkat mer än omkring 200 brev i minuten. Men liksom många andra uppfinnare skördade Lenholm varken guld eller ära för sin uppfinning. För det huvudsakliga av sina kontanta utlägg fick han visserligen betalt. Men för all den myckna tid, som han offrat för saken, erhöll han ej ett öre. Underligt var det därför ej, att han, som en brorson till honom för ett par år sedan berättade för mig, kände sig besviken.

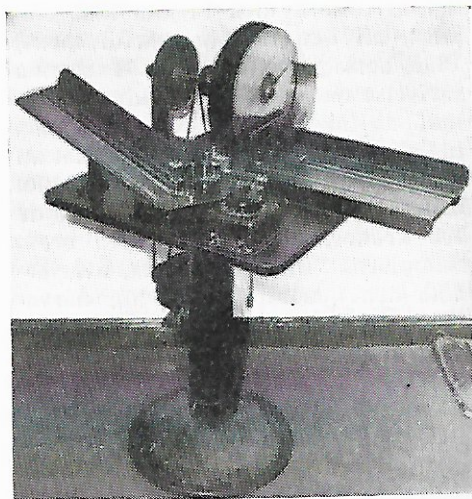
*Brevstämpplingsmaskiner
av märket Krag.*

I augusti 1903 skrev major R. Lysholm i Stockholm till Kungl. Generalpoststyrelsen och erbjöd sig att för ett pris av 2 750 Mark leverera vid Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken i Berlin-Karlsruhe tillverkade brevstämpplingsmaskiner av märket Bickerdike. Och ett par månader senare lovade den tyska firman att ställa en försöksmaskin till förfogande. Den 25 november 1903 dekreterade emellertid poststyrelsen, att den ej önskade anställa några prov med Bickerdike-maskinen.

Denna tidskrifts chefredaktör fick vid ett besök i Kristiania i oktober 1904 tillfälle till att se brevstämpplingsmaskiner av märket Krag i verksamhet. Dessa maskiner hade fått namnet Krag från firman Nils A. Krag i Kristiania, som exploaterat denna uppfin-

ning. Uppfinnare var en vid 1900-talets början ung norsk mekaniker, Gustav Hansen. Efter åtskilliga experiment hade denne lyckats konstruera brevstämpplingsmaskiner både för handkraft och elektrisk kraft, vilka stämplade i genomsnitt 600 försändelser i minuten. Hur dessa maskiner arbetade beskrev Långe i en promemoria till Kungl. Generalpoststyrelsen av den 31 oktober 1904 med ungefär följande ord: Sedan brev eller kort ställts upp i en sluttande ränna föres de av en bakom dem uppställd glidande kloss (eller för hand) mot rännans nedre kant. Där gripas de, en och en, av gummiklädda valsar, som föra dem mellan tvenne mot varandra gående valsar. Å den ena av dessa voro stämpelar graverade. Stämpelvalsen försågs med färg från en bakom denna befintlig färgvals. Från stämpelvalsen fördes försändelserna mellan en serie spiralformigt ordnade hjul, som förde försändelserna in i en horisontal ränna, där en med motvikt försedd bräda höll dem upprätta.

I november 1904 skrev firman Krag till Kungl. Generalpoststyrelsen och

En brevstämpplingsmaskin av den Kragiska konstruktionen, i postmuseum.

erbjöd att ställa en brevstämpningsmaskin för prov till förfogande. Sedan postdirektören i Stockholm tillstyrkt detta, medgav poststyrelsen den 23 december 1904 att två av de Kragiska maskinerna fingo prövas vid centralpostkontoret i Stockholm.

Genom skrivelse från postdirektören i Stockholm av den 28 mars 1905 till poststyrelsen få vi veta, att vid Stockholms centralpostkontors avgående avdelning hade från januari månad detta år för makulering av frimärken å brev och kort använts två brevstämpningsmaskiner av märket Krag, den ena maskinen för elektrisk drift och den andra för handkraft. En tredje maskin, av ej nämnt slag, hade från den 22 mars samma år å centralpostkontorets ankommande avdelning stämplat ankomna brev å baksidan. Till detta senare slag av stämpling hade, som förut omtalats, även den Lennholmska maskinen brukats. Men i januari 1905 var det första gången som i Sverige frimärken makulerades i maskin.

Den elektriska brevstämpningsmaskin, som på försök använts å avgående avdelningen vid Stockholms centralpostkontor, beslöt poststyrelsen den 18 april 1905 inköpa för 2 500 kronor. Postmuseum har bland sina samlingar en maskin av Krag's fabrikat. Troligen är det den, som inköptes 1905, ty ett fotografi av en av Krag's maskiner från 1906 visar ett helt annat utförande. Men museets maskin är precis så konstruerad som den maskin, vilken postdirektör Långe 1904 såg i Kristiania. Därmed var Sverige inrangerat bland de länder, som använda elektriska brevstämpningsmaskiner.

Under år 1905 fick AB Öfversömmaren i Göteborg tillverkningsrätten för Sverige av de Kragiska brevstämpningsmaskinerna. I mars 1906 underrättade denna firma poststyrelsen om, att des-

sa maskiner så förbättrats, att de kunde stämpla upp till 1 000 försändelser i minuten.

Den 13 september 1905 omtalade postdirektören i Malmö i skrivelse till poststyrelsen, att vid postkontoret Malmö 1 användes två "handstämpningsmaskiner" för avstämpling av ankommande brev. Några verkliga brevstämpningsmaskiner tycks det dock ej ha varit fråga om, ty ett par månader senare säger nämnde postdirektör i brev till notarien E. Öberg i poststyrelsen, att vid postkontoret Malmö 1 funnos 2 "mekaniska handstämplar" av fransk konstruktion.

1909 tycks tillverkningsrätten eller åtminstone försäljningsrätten till de Kragiska maskinerna ha ägts av AB Globe i Göteborg. Detta antages på den grund, att denna firma i september 1909 sände poststyrelsen en förteckning över antalet Kragiska maskiner i olika länder. I alla världsdelar funnos postverk, som använde dessa maskiner. Svenska postverket hade 8 maskiner, därav 6 i Stockholm, 1 i Göteborg och 1 i Malmö. Norska postverket hade 19 maskiner och danska 11.

På 1930- och 1940-talen ha vid svenska postanstalter använts mest svenska brevstämpningsmaskiner. En sådan maskin för handkraft har konstruerats av kontrollören vid postkontoret i Örebro Paul Andreas Järve. En annan maskin för elektrisk drift är uppfunnen av förutvarande verkstämsmästaren vid postverkets verkstad Ernst Vilhelm Nyberg, som även konstruerat våra frimärksautomater. Vid årsskiftet 1946—1947 voro 176 elektriska brevstämpningsmaskiner i bruk inom svenska postverket, därav 17 av ett tyskt fabrikat Klüssendorf, 2 av Järves konstruktion och resten av Nybergs. Både Järves och Nybergs maskiner äro byggda vid postverkets verkstad. z